

Når eleven har lese- og skrivevansker

Hva er lese- og skrivevansker?

Når elever henger etter med lese- og skriveutviklingen, kan det være tegn på at eleven strever med å forstå og skrive tekst, eller strever med «teknisk» lesing og skriving.

Mange elever har utfordringer med lesing og skriving i løpet av skolegangen. Hos 3-5 % av elevene skyldes vanskene dysleksi. Andre forhold som kan virke negativt inn på lese- og skriveutviklingen er mangelfull opplæring, språkvansker, oppmerksomhets- og konsentrasjonsvansker og svake generelle evner. Det samme gjelder syns- og hørselsvansker av ulik karakter. Problemer med lesing og skriving er ofte en del av vanskebildet til elever med sammensatte og komplekse utfordringer innen språk, tale og kommunikasjon ([Statped](#), 2021).

Generelle lese- og skrivevansker kan skyldes:

1. Konsentrasjonsvansker
2. Manglende språkopplæring
3. Lav motivasjon
4. Generelle lærevansker

Hva er dysleksi?

Elever med dysleksi har utfordringer med lesing og skriving som følge av en medfødt vanske. Dysleksi er en lærevanske som hovedsakelig medfører utfordringer med nøyaktig og/eller flytende lesing av ord og tekst. Elever med dysleksi har også vansker med rettskriving ([Statped](#), 2021).

Årsaker til dysleksi

Det er ikke helt klart hva som er årsaken til at noen utvikler dysleksi. Sannsynligvis dreier det seg om ulike årsaksforhold som virker sammen.

1. Arv	Vi vet at arv kan gjøre oss disponert for å utvikle dysleksi. Elever med dysleksi har ofte andre i familien med tilsvarende vanske, men dette er ikke tilfellet for alle.
2. Fonologiske vansker	Dette innebærer blant annet utfordringer med å oppfatte og skille språklyder i ord fra hverandre. Fonologiske vansker gjør det også vanskeligere å lære hvilke lyder som hører til bokstavene. Elever med dysleksi ofte har utfordringer med oppgaver som krever fonologisk bevissthet, og særlig oppgaver som krever bevissthet om enkeltlyder i ord (fonemisk bevissthet). Vi vet også at elever med dysleksi kan ha et svakt verbalt korttidsminne, og at noen har vansker med hurtig benevning av kjent informasjon.

(Statped, 2021).

Det viktige grunnlaget: fonologisk bevissthet

Så lenge man bare forholder seg til talespråket, er ordene som en jevn luftstrøm, og man trenger ingen bevissthet om de ulike lydene ord er bygd opp av. Det er først når man skal begynne å lese at man må omkode bokstavene til lyder, og når man skal skrive, må man omkode lydene til bokstaver. Å være fonologisk bevisst betyr at man er trygg på bokstav/lyd-koblingene, kan lytte ut lydene som et ord er bygd opp av, høre hvordan ord kan rime og selv lage rim, kunne dele ord opp i stavelser, forandre på ord ved å fjerne enkeltlyder, legge til eller bytte ut.

Hvis man har svak fonologisk bevissthet, strever man med:

- Finne rimord
- Høre hvor mange stavelser det er i et ord
- Si første-lyden og siste-lyden i ord
- Plukke ut alle lydene i et ord
- Trekke sammen enkelt-lyder til et ord
- Si hvilket ord man får dersom man tar vekk en eller to lyder i et ord
- Si hvilket ord man får dersom man bytter ut en lyd i et ord med en annen

Nyere teori peker på både risikofaktorer og beskyttende faktorer når det gjelder utvikling av dysleksi. Sårbarheter eller risikofaktorer, i tillegg til fonologiske vansker, kan være svak språkferdighet generelt, verbalt minne og hurtigbenevning. Beskyttende faktorer er tidlige tiltak innenfor språklig bevissthet.

Noen vanlige kjennetegn på lesevansker:

- a) Leser «hakkete»
- b) Lydplukker, leser en og en lyd
- c) Leser mye feil, som å bytte om på bokstaver (fra-far)
- d) Gjetter
- e) Leser langsomt
- f) Leser monotont og stopper ikke ved punktum
- g) Fortsetter å lese ord som går igjen i teksten, som om han/hun ikke har sett/lest ordet tidligere
- h) Lesetrening har ikke særlig effekt
- i) Utviklingen går svært sent eller stagnerer
- j) Vansker med å forstå både ord og setninger, innhold og sammenhenger i teksten

Kjennetegnene er spesielt synlige ved lesing av ukjent tekst.

Noen vanlige kjennetegn på skrivevansker:

- a) Skriver mye feil (forenkler, utelater bokstaver, stokker om bokstavene)
- b) Skriv sent
- c) Skriver utydelig/uleselig
- d) Skriver kortfattet
- e) Vansker med å komme i gang med skriveingen
- f) Finner ikke ord
- g) Vansker med å disponere, strukturere og presentere stoffet
- h) Vansker med å skrive på en måte som gjør det lett for en som leser for å forstå budskap og sammenhenger i teksten

Tilleggsvansker/andre kjennetegn:

- a) Vansker med ukedager og måneder
- b) Blander høyre/venstre
- c) Vansker med å lære klokka (særlig analog)
- d) Vansker med å huske gangetabellen
- e) Konsentrasjonsvansker
- f) Blir lett trøtt ved lesing (gjesper)
- g) Lav selvfølelse, mestringsfølelse og motivasjon
- h) Strever med arbeidshukommelse (huske telefonnummer, flere beskjeder osv.)
- i) Strever med hurtigbenevning (oppramsing)

Sjekkliste for læreren

Kryss av de punktene som stemmer, og bruk resultatene når du planlegger tiltak.

Sjekkliste ungdomsskolen:

- Kan eleven lese teksting på TV?
- Eleven bruker unormalt mye tid på lekser
- Hovedproblemet er at eleven leser sakte, men får likevel med seg innholdet
- Hovedproblemet er at eleven leser feil, og misforstår tekst
- Når eleven leser lengre tekster, er det dårlig sammenheng, eleven glemmer småord, skriver ufullstendige setninger, retter ikke skrivefeil, svak tegnsetting
- Engelsk er vanskelig
- Har svake karakterer i fag der det er mye lesing og skriving
- Er sterkere muntlig enn skriftlig

Sjekkliste mellomtrinnet (4.-7. trinn):

- Sliter i alle fag der det er mye lesing og skriving
- Er sterkere muntlig enn skriftlig
- Leser ganske riktig, men får ikke med seg innholdet
- Leser mye feil
- Klarer seg bra i matematikk, men sliter med tekstoppgaver
- Rettskriving av enkeltord fester seg ikke på tross av mye fokus
- «Slurver» mye i sammenhengende tekst, det mangler ord, tegnsetting
- Sliter med engelsk

Sjekkliste småtrinnet (1.-3. trinn):

- Store vansker med å lære bokstavene
- Vansker med å rime, lese med ord, språkleker
- Vansker med å lytte ut lydene i et ord (høre første/siste lyden)
- De høyfrekvente ordene fester seg ikke, lyderer alle ord
- Blir fort sliten, gjesper, sitter urolig når han/hun leser
- Gjetter mye
- Får ikke med seg innholdet

Sjekkliste alle elever:

- Er det dysleksi i familien?
- Trenger eleven briller? (sjekk også samsyn)
- Hadde eleven vansker med hørsel i tidlig barndom?
- Skårer svakt på kartleggingsprøver

Noen elever er sene i leseutviklingen, og det behøver ikke være dysleksi selv om de henger etter. Forskning viser at lesevanskene kan forebygges med intensiv trening på 1. og 2. trinn.

Tidlig innsats kan bidra til at så mange som 80 prosent av elever med disposisjon for å utvikle lese- og skrivevansker kan komme i god utvikling, men det forutsetter at hjelpen kommer tidlig inn, ifølge leseforsker Torleif Høyen. Venter man med å gi hjelp til 3. trinn, synker andelen til 50 prosent, og ved tiltak satt i verk på 5. trinn eller senere, er det kun 10-15 prosent som vil oppnå god leseflyt.

Fra 01.08.18 er skolene pålagt å gi intensiv opplæring på 1.-4. trinn for de elevene som står i fare for å bli hengende etter i lesingen (Opplæringsloven § 1.4).

Elever som har dysleksi, kan ofte trene seg opp til å bli funksjonelle lesere, mens skrivevanskene er gjerne vedvarende. Det er derfor svært viktig at alle elever som strever får intensive tiltak og tilrettelegging gjennom hele grunnskolen.

Skolene gjennomfører Logostest og setter i verk tiltak ut fra resultatene. Er vanskene forenelig med dysleksi drøftes utredningen med PPT, som utarbeider en bekreftelse på diagnose.

Tiltak lese- og skrivevansker

Det anbefales intensive kurs tre-fire økter pr. uke i 6-8 uker. Før skolen setter i gang lesekurs, er det viktig å kartlegge eleven slik at man øver på de riktige delferdighetene.

To eksempler:

Petter leser ganske raskt, men leser mye feil. Han gjetter ut fra første del av ordet, eller ut fra sammenhengen. Han går ikke tilbake for å rette seg selv, men «durer» i vei.

Lise leser veldig sakte, leppene beveger seg mens hun leser stille, hun lyderer seg gjennom samtlige ord, også de høyfrekvente. Hun retter seg selv når hun skjønner at hun har lest feil.

Disse to elevene trenger forskjellige tiltak.

Petter sin hovedstrategi er å lese ortografisk (helordslesing). Han har sannsynligvis fonologiske vansker, det vil si at han har vansker med å lytte ut lydene i ord. Petter trenger å trene på fonologisk lesing og MÅ sette ned farten. Her må fokuset være på å lese korrekt, ikke raskt. En god metode får å trene på dette, er å sta-vel-ses-de-le ordene ut fra vokaler. (Ref. Helhetslesing og «Lese bedre»).

Lise sin hovedstrategi er fonologisk lesing. Hun har ikke noe repertoar av parate ordbilder som hun kan kjenne igjen raskt og sikkert. Lise må trene på å kjenne igjen hele ordbilder ved hjelp av ordkort, «Huskesnu» eller annet materiell som skolen har for å trene inn de høyfrekvente ordene. Hun bør også trene på konsonantforbindelser (skr- skrive, skråle, fl- flaske, fly, ng – ring, ting osv). I tillegg kan hun trene på å kjenne igjen grunnmorfemer i ord, f.eks. lys i lyskaster, lysestake og billys. Lise trenger å trene på leseflyt ved å lese tilpassede tekster på riktig nivå. Hun kan også trene ved hjelp av [helhetsmetoden](#). Snakk først om innhold, og skap førforståelse. Les samme avsnitt 3 ganger. Marker vanskelige ord i teksten, del opp sammensatte ord, marker grunnmorfemer, marker konsonantforbindelser, og så videre. Øv på de vanskelige ordene. Les teksten en gang til og noter framgang. Noen elever har god leseteknikk, men sliter med å få med seg innholdet. Da kan vanskene skyldes svak språkforståelse eller dårlige lesestrategier. Tiltakene bør da gå på lesestrategier og begrepstrening.

1. Ungdomstrinnet

Det anbefales at skolene utarbeider lesekurs etter metoden Helhetslesing (kan lastes ned fra Statped sin hjemmeside).

Prinsippene i Helhetslesing er følgende:

- Finne riktig lesenivå (hvor har eleven sporet av?)
- Overføre kunnskap til eleven om hvilke strategier han/hun må bruke for å komme videre
- Undervisningen dreier seg om å tydeliggjøre strategiene (som vanligvis er skjulte) gjennom eksempler og modellering.

Metoden Helhetslesing har tre faser:

1. Helhet: Snakk om teksten, skap førforståelse, les gjennom, marker ord der eleven stopper opp.

2. Del: Jobb med stavelsesdeling, språklyder, ikke-lydrett ortografi, de meningsbærende enhetene i språket, osv.

3. Helhet: Flytende og kontrollert lesing. Eleven skal anvende det han har lært, bevisstgjøring av sammenheng mellom strategibruk og resultat. Metoden kan f.eks. brukes med tekster fra lærebøker i fag eleven har, eller med tekster ut fra elevens interesser. Kursholder bør kopiere tekstene til et kurshefte for eleven og et eget eksemplar til kursholder. Det er viktig å kunne notere, dele opp ord, gule ut ord, skrive ord-forklaringer m.m. direkte i teksten.

2. Barnetrinnet

Lese- og rettskrivingskurset «Lese Bedre» av Elise M. Wåle anbefales for elever fra 7 år til 13-14 år avhengig av elevens leseutviklingsnivå. Materiellet består av en grundig lærerveiledning, to lesekurs og et rettskrivingskurs. Kurset bygger blant annet på metoden Helhetslesing. Det fine med dette materiellet er at det inneholder kopi-originaler til alle leksjoner og er systematisk bygd opp. Her er det bare å sette i gang!

Barnetrinnet kan også utarbeide egne lesekurs etter metoden Helhetslesing som er omtalt for ungdomstrinnet. Dersom eleven har fonologiske vansker, er det svært viktig å arbeide systematisk for å trene opp fonologisk bevissthet.

Det anbefales at språkleker som blant annet beskrives i følgende bok: Språkleker; praktisk del av Jørgen Frost og Annette Lønnegaard. Dersom eleven har vansker med leseforståelse, kan det beste tiltaket være å jobbe med systematisk begrepstrening. Hftet «En veileder om BEGREPSLÆRING» kan kjøpes eller lastes ned på statped. sin hjemmeside.

3. Begynneropplæringen:

Språklek som basis for den første lese- og skriveopplæringen: Forskning viser at trening i fonologisk bevissthet og lekpregede fonologiske aktiviteter har positiv effekt på elevers lese- og skriveutvikling. Det er derfor viktig å bruke språkleker i den første lese- og skriveopplæringen for å forebygge vansker. Noen elever har store vansker med å lytte ut siste/første lyden i et ord, de har vansker med å rime, med å dele opp sammensatte ord, med å høre hvor mange ord det er i en setning, m.m. Dette må trenes på (Utdanningsnytt, 2019).

Språkløyper: [Om språk, språklig bevissthet og tidlig skrivning i overgangen fra barnehage til skole](#) (film: ca 15 min).

Raskere bokstavlæring er god opplæring, også for elever som strever: Å la elevene få tilgang til to eller flere bokstaver i uka, betyr ikke å komme seg gjennom alfabetet på kortest mulig tid. Raskere bokstavprogresjon handler om å gi elevene tilgang til bokstavene som brukes i meningsfylte skriveoppdrag. Det er viktig å gi anledning til å øve og repetere, og tilpasse undervisningen til en mangfoldig elevgruppe – også de som strever (Lesesenteret, 2021).

For elever som strever med å lære bokstavene: Følg nøye med på hvilke bokstaver eleven har lært og hvilke han/hun ikke husker. Viktig med jevnlig kartlegging. Bruk f.eks. Bokstavprøven fra Lesesenteret. (www.lesesenteret.no) eller iMAL sin bokstavkartlegging.

På sporet er et forskningsbasert eksempel på intensiv opplæring for elever på 1. trinn som strever med å komme i gang med lesing. Les mer om forskningen bak opplegget i artikkelen [På sporet – et eksempel på tidlig intensiv opplæring i lesing](#) (Lesesenteret, 2021).

Ny start er ikke et bestemt opplegg, men heller ideer til et helhetlig rammeverk for individuelle opplæringstiltak som passer for 2. trinn. Det faglige innholdet må i hvert enkelt tilfelle planlegges, evalueres og justeres ut fra elevenes forutsetninger og lærerens kunnskaper om lesing, skrivning, undervisning og læring (Lesesenteret, 2021).

Eksempel på plan for utvikling av leseferdighet

Delmål	Vurderingskriterier	Tiltak
Utvikle språklig bevissthet	Eleven kan: <ul style="list-style-type: none"> - rime - dele ord i stavelser - skille innhold fra form i ord - identifisere lyder i ord - trekke fra og legge til lyder i ord - manipulere med lyder i ord 	Daglig arbeid med språkleker i liten gruppe (Jørgen Frost)
Automatisere bokstav-lyd forbindelse	<ul style="list-style-type: none"> - kan kombinere rett bokstav til rett lyd - kan artikulere lyden korrekt - har automatisert bokstav-lydforbindelse 	Systematisk innlæring av bokstavene og bokstavtrening (iMAL, Aski Raski)
Automatisere komplekse grafem	<ul style="list-style-type: none"> - kan kombinere riktig diftong med riktig lyd - har korrekt artikulasjon til diftonger - har automatisert diftongene - vet hvilken lyd som skal kombineres med sj, skj, kj, gj, hj, tj, ng, rt, hv - kan artikulere lydene riktig - har automatisert korrekt lyd med sj, skj, kj, gj, hj, tj, ng, rt, hv 	Daglig arbeid med kombinasjon lyd og diftong til dette er automatisert. Deretter daglig trening på kombinasjon lyd og komplekse grafemer til dette er automatisert
Kan avkode ord med forståelse gjennom lydering	<ul style="list-style-type: none"> - trekke sammen lyder i enstavelsesord til et ord - kan trekke sammen lyder til tostavelsesord 	Daglig trening med å trekke sammen lyder til ord, fokus på å søke mening i hver leste ord. Støtte til å uttale ordet korrekt.
Kunne stavelseslese	<ul style="list-style-type: none"> - vet hvilke bokstaver som er vokaler og konsonanter - kan reglene for hvordan dele opp ord i stavelser - kan bruke reglene for hvordan dele opp ord i stavelser - kan bruke stavelseslesing som strategi for å avkode ord som er lange, vanskelig og ukjente 	Daglig arbeid med vokaler og konsonanter, fokus på hva som definerer en vokal og en konsonant. Systematisk opplæring i stavelsesreglen, kombinert med praktisk bruk.
Automatisere høyfrekvente ordlister	<ul style="list-style-type: none"> - lese de 100 mest høyfrekvente ordene ortografisk - kan lese de 200 mest høyfrekvente ordene ortografisk 	Eleven bevisstgjøres hva den ortografiske strategi innebærer, og fordelene med den.
Utvikle leseforståelse og lesestrategier	<ul style="list-style-type: none"> - lese en setning med forståelse gjennom å gjenfortelle med egne ord hva den handlet om - kan lese en enkel tekst med forståelse gjennom å gjenfortelle med egne ord hva teksten handlet om - kan lese lengre tekster med forståelse gjennom å gjenfortelle med egne ord hva teksten handlet om - kan bruke konteksten til å danne seg tanker om hva teksten handler om - kan bruke BISON/Salto som lesestrategi 	Opplæring i bruk av nøkkelord og tankekart. Opplæring i bruk av BISON/Salto. Oppfølging i bruk av nøkkelord og BISON/Salto som en strategi for å lese tekst.

Hjelpemidler

Elever med lese- og skrivevansker kan ha behov for hjelpemidler og kompensierende tiltak.

Mange elever som har lesevansker kan ha en visuell eller taktil styrke, og da kan den beste læringen skje ved å bruke bokstavesker, spill som «Huskesnu» (Se logometrica.no), tegning, farger og visuelle ordkart. Lek og lag bokstaver med kroppen, spor bokstaver i sand, lag lyttefortellinger sammen osv.

Lettleste bøker

Selvstendig lesing bør inneholde ord der 90-94% leses uten lydering, og på undervisningsnivå bør 80-90% leses med god flyt uten lydering.

Apper finnes, men alt gir ikke tilfredsstillende leseteknikktrening. Vær derfor kritisk til innholdet. Følg gjerne ulike grupper på Facebook, som f.eks. L1- Ellens beste apper. Noen aktuelle kan være: Poio, Happipapi, Bogga Les, Les+ (Les HD), Knekk lesekoden, Spesielle ord, Skriv og Lær HD, Dragon Minders. Lesesenteret i Stavanger har utviklet «På sporet» og «Graphogame». Se også bokstavkongen.no.

Lydbøker kan være en god hjelp for mange, og gjerne sammen med læreboka. På Statped.no kan skole og elev låne fagbøker, og eleven kan også låne skjønnlitterære bøker via nbl.no. Bøkene kan man høre på via appen «Lydhør». Andre plattformer er bl.a. Brettboka.no og Smartbok.no.

Det finnes mange treningsprogrammer å velge mellom. Noen aktuelle er Lesetreet, Aski Raski, Relemo og Tempolex. Dette er programmer med god struktur og som kan måle elevens framgang. Ordtrener.weebly.com gir god ortografisk trening. Lettleste tekster finner man bl.a. på klartale.no.

Leseglede er viktig

Er eleven motivert, så må man få lese hva man vil. Hjelp gjerne til med parlesing og veiledet lesing. La eleven lese høyt for å bli kjent med lydene i ordene. Ingen skal tvinges til å lese høyt i klassen, men tren gjerne korlesing sammen med hele klassen.

Nettressurser

Lesesenteret, Skrivesenteret og Statped.no er ressurser som bør besøkes med jevne mellomrom. Sjekk bl.a. nettportaler som moava.org og portal.sandefjordskolen.no Sistnevnte nettsted har bl.a. «Lesetrim» som gir god trening i lesing av høyfrekvente ord. Sjekk også forlagenes egne ressursider.

Talesyntese og stavekontroll er kompensierende tiltak til elever som strever med lesing og skriving. Elevene må få opplæring og veiledning i bruken av disse. Stavekontrollen i tekstprogrammer som Word o.l. blir stadig bedre, men en utvidet stavekontroll som f.eks CDord/ Intowords, Lingdys eller Texpilot hjelper eleven til å skrive bedre. Ordforslagene er mer presise og kommer mens eleven skriver ordet. Et godt retteprogram kan gi ordforslag ut fra konteksten, og det kan predikere hvilke ord som eleven kan bruke. Talesyntesen i programmet gjør at eleven kan få lest opp all digital tekst. De nevnte stavekontrollene finnes også med engelsk stavekontroll og andre fremmedspråk.

NAV hjelpemiddelsentral kan etter søknad gi tilskudd til innkjøp av egen pc og nødvendige støtteverktøy. Elever som får pc gjennom skolen, får ikke støtte fra NAV.

Muntlig framstilling er godt kompensierende tiltak for elever som sliter med å uttrykke seg skriftlig. I tillegg til skriftlig levering, kan muntlig aktivitet hjelpe elevene til å vise sin kompetanse i faget.

Tekstprogrammer som Word har mange muligheter for tilpasninger. Dette kan f.eks. være innstilling av skrifttyper- og størrelse, linjeavstand, farget bakgrunn, autokorrektur m.m. Word har også en innstilling for å få lest opp tekst.

Programvaresenter på elevenes PC har flere muligheter. Sjekk programvaren elevene allerede har, og se programmer som Bildeordboka, Magnimaster, Språkknep mfl.

Flerspråklige elever kan også ha behov for lesehjelp på morsmålet sitt. Skolekassa.no og morsmal.no er to gode nettressurser. Se også lexin.udir.no/bildetema.

Bruk visuell støtte

Bruk visuell styrke hos elevene og lag filmer med f.eks Moviemaker og Photostory. Bilder, lyd og film kan presenteres i f.eks. Power Point og Book Creator.

Kilde: [leseogskrivevanskebrosjyre19.pdf \(skien.kommune.no\)](#)

Hva når tiltakene ikke hjelper?

Skolen utreder lese- og skrivevansker hovedsakelig ved hjelp av Logos. Dette er et diagnostisk pc-verktøy. Det blir supplert med annet testmateriell etter behov. Vi tester eleven på enerom, men også ved hjelp av observasjon, samtaler med eleven, skole og foresatte.

Resultatet på Logos drøftes med PPT ved eventuell diagnose. Drøft behov for videre utredning med skolens ledelse. Følgende skjema fylles ut:

Skjema fylles ut av kontaktlærer eller den som melder bekymring om lese- og skriveferdigheter

Navn:
Klasse:
Kontaktlærer:

Beskriv elevens vansker:

- Fonologiske ferdigheter: kunne rime, klappe stavelser, dra sammen lyder til ord (syntese) og lytte ut lyder i ord (analyse)?
- Har eleven automatisert bokstavene? Små/store, skille mellom lyd/navn.
- Ordavkoding (hva mestrer eleven)?
- Leseflyt ved ukjent tekst?
- Leseforståelse?
- Hva er elevens hovedstrategi ved lesing (fonologisk: lydering eller ortografisk: automatisert ordavkoding)?
- Skriveferdigheter?

Har vansker vært drøftet med foresatte?

Resultat kartlegging av leseferdighet, leseforståelse og lesenivå («Running record» og/eller LUS/SOL). Språk/begrep?

Hvilke generelle tiltak har vært utprøvd? Har synet vært testet? Bruker eleven briller?

Rutiner ved kartlegging og utredning ved lese- og skrivevansker

Hva blir gjort om eleven ikke har en forventet lese og skriveutvikling?	Hvem?	Når?
Gjelder alle trinn: Melding til spes.ped/ ressurslærer om behov for kartlegging (bruk skjema som ligger ved).	Lærer i samråd med foresatte	Etter drøfting skole/hjem
Gjelder alle trinn: Foresatte (og elev) får informasjon om tidspunkt og organisering av videre kartlegging.	Kontaktlærer/ Logosertifisert spesialpedagog/ lærer	Før kartlegging
1.-4. trinn: Kartlegging av elevens lese- og skrivevansker. Bruk kartleggingsplan i valg av tester som er mest hensiktsmessig for å finne elevens mestringsnivå. 5.-10. trinn: Kartlegging med Logos. Dette forutsetter at det er gjennomført intensive tiltak.	Logosertifisert spesialpedagog/ lærer	Avtalt tidspunkt
Gjelder alle: Rapport utarbeides med utgangspunkt i resultater fra kartleggingen. 1.-4. trinn: Rapporten inneholder forslag til aktuelle tiltak og videre oppfølging. Oppgi antall uker tiltakene skal foregå. Foresatte involveres. 5.-10. trinn: Utredningsrapporten tilbakemeldes til eleven, foresatte og kontaktlærer slik at det er felles forståelse om innhold og konklusjon. Resultatet på testen drøftes med PPT hvis eleven innfrir kriteriene for dysleksi. Søknad om bekreftelse sendes til PPT. Den skrives i samråd med elev og foresatte.	Logosertifisert spesialpedagog/ lærer	Etter kartlegging
1.-4. trinn: Kartlegging/retest med Logos for å vurdere effekten av tiltak.	Logosertifisert spesialpedagog/ lærer	
1.-4. trinn: Skolen drøfter resultatet av kartlegging med PPT hvis resultatet indikerer at eleven har vansker som er forenelig med dysleksi. Husk muntlig samtykke fra foresatte.	Spesialpedagog/ ressurslærer og PPT	Så snart som mulig etter retest. Avtales med skolens PP-rådgiver
1.-4. trinn: Utredningsrapporten tilbakemeldes til eleven, foresatte og kontaktlærer slik at det er felles forståelse om innhold og konklusjon. Søknad om bekreftelse på vanske sendes til PPT. Skrives i samråd med foresatte og elev.	Logosertifisert spesialpedagog/ lærer	Etter at kartleggingsrapporten er utarbeidet Det settes av faste tidspunkt for drøfting. PPT - systemdager
1.-4. trinn: Det utarbeides tiltaksplan i samarbeid med elev og foresatte, som beskriver og tidfester mål og tiltak (målbare kriterier for å kunne evaluere progresjon) for det videre arbeidet med lese- og skriveferdighetene.	Kontaktlærer	Etter at kartleggingsrapporten er tilbakemeldt
Gjelder alle: Søknad om hjelpemidler og eventuelt tilskudd til PC. Opplæring og oppfølging i bruk av hjelpemidler til elev og hjemmet. Vurdere behov for lydbøker.	Skolen	Så snart bekreftelse fra PPT foreligger
SYSTEMRETTE ARBEID: Ressursteamet følger opp skolens kartleggingsarbeid og tiltaksplanene til elever med dysleksi.	Ressursteam	I faste samarbeids- møter

Kartleggingsplan Hustadvika kommune for 1.-4. trinn

Språklig bevissthet	På sporet kartlegging Aski Raski God leseutvikling (Herrlin og Lundberg) Begrepslæring - en strukturert undervisningsmodell Språk 6-16 20 spørsmål om språklige ferdigheter
Bokstavkunnskap	iMal eller Bokstavprøven På sporet kartlegging Aski Raski
Leseferdighet	LUS og SOL God leseutvikling og God skriveutvikling (Herrlin og Lundberg) På sporet kartlegging Leseprotokoll "Running record" Aski Raski Salto Oppstartsprøven Udir: Kartlegging av leseferdighet
Skrijving	FUS-prosjektets vurderingskriterier Logos delprøve Logos

Kartleggingsplan 5.-7.trinn

Leseferdighet	Nasjonal prøve i lesing 5. trinn
Lesing og skrijving	Kartleggeren, LUS og SOL
Skrijving	Skriveprøven (Skrivesenteret) Logos delprøve diktat

Kartleggingsplan 8.-10.trinn

Leseferdighet	Nasjonal prøve i lesing 8. og 9. trinn
Lesing og skrijving	Kartleggeren 8. og 9. trinn, LUS og SOL
Skrijving	Skriveprøven (Skrivesenteret) Logos delprøve diktat

Det forventes at skolen setter i gang og gjennomfører intensiv leseopplæring for elever som strever med lesing og skrijving (jmf. Opplæringsloven § 1-4). Gi en beskrivelse av hva skolen har gjort. Dersom det i samråd med PP-rådgiver er enighet om henvisning til PPT, er det kontaktlærers ansvar å skrive en utfyllende henvisning.

Hva bør en dysleksiutredning inneholde?

Bakgrunnsinformasjon: Fylldig og god bakgrunnsinformasjon er viktig for å kunne tolke testresultatet på Logos.

Dette bør derfor være med:

- a) Arvelig disposisjon for dysleksi. Er det dysleksi i nær familie?
- b) Tidlig språk og/eller taleutvikling (førskolealder): vansker med uttale av språklyder, når begynte eleven å prate i setninger, få et bilde av elevens språkforståelse og muntlig språk.
- c) Hvilke tiltak har vært satt i verk for å avhjelpe lesevanskene: hvilke tiltak har vært iverksatt, innhold, organisering og varighet er viktig.

Evnenivå eller intelligens: Vanligvis er ikke evnetesting (PPT) en del av en dysleksiutredning, men hvis det er mistanke om generelle vansker, bør det vurderes. Avkodingsferdighetene følger generelt ikke evnenivået. En kan likevel se en korrelasjon mellom avkodingsferdighet og evner blant de med påvist redusert evnenivå. Dette er gjerne elever som allerede har en IOP og/eller som utredes for generell utviklingsforstyrrelse.

Generell språkkompetanse: Elever med dysleksi har typisk god språkforståelse, men store avkodingsvansker. Beskriv derfor elevens mulige styrker i muntlig språk.

Ordgjenkjenning: Vansker med ordgjenkjenningen er et kjennetegn ved dysleksi. Kartleggingen bør inkludere både korrekthet og tidsbruk. Dette fordi elever med dysleksi oppnår relativt høy grad av korrekthet i ungdomsårene. Forlenget tidsbruk blir da hovedmarkøren på vansker. De fleste med dysleksi, også voksne, viser avvikende tidsbruk ved lesing av ord og tekst.

Avkoding: De fleste med dysleksi har store, vedvarende vansker med bruk av fonologisk avkodingsstrategi. I utredningen bør en derfor bruke nonordslesing.

Staving: Stavevanskene ved dysleksi er gjerne større enn lesevanskene. Staveferdighet gir informasjon om elevens evne til å gjenkalle ord ortografisk, eventuelt fonologisk staving hvor eleven skriver lydrett.

Fonologisk prosessering: Kartlegging av fonologiske delferdigheter er sentralt i dysleksiutredningen. Vansker med fonologisk prosessering er den vanligste årsaken til dysleksi. Utredningen kartlegger elevens evne til å rime, lytte ut første og/eller siste lyd i et ord og evnen til å manipulere med ulike lyder i et ord. God fonologisk bevissthet er avgjørende i fonologisk avkoding og fonologisk staving.

Automatisering: Forskning viser at elever med dysleksi gjerne har vansker med evnen til å hurtig benevne bokstaver, tall eller gjenstander. Vansker med hurtig benevnelse er derfor en indikator på dysleksi.

Leseforståelse: Elever med dysleksi har ofte bedre lytteforståelse enn leseforståelse. Dette fordi de bruker mye ressurser på selve avkodingen. Til tross for avkodingsfeil og lang lesetid, kan likevel språklig sterke elever få med seg hovedpoenget i teksten. Tekstene i Logos er inndelt i avsnitt med tilhørende spørsmål etter hvert avsnitt. Dette gjør det lettere å opprettholde forståelsen, enn ved lesing av en lengre tekst eller bok. Det betyr at elever som skårer bra på leseforståelse i testsituasjon, kan streve med å få med seg innholdet når tekstene blir lengre.

Ordforråd: I førskolealder utvikles språket gjennom språklig interaksjon med andre. I høyere alder utvides ordforrådet i stor grad gjennom egen lesing. Elever med dysleksi står derfor i fare for å få et mer begrenset ordforråd enn andre, fordi de fleste leser mindre på fritiden. Et godt ordforråd er viktig for både lytte- og leseforståelsen.

Screeningtest eller diagnostisk test: Behovet for utredning utløses gjerne av resultater etter en innledende screening. Ved dysleksi kan starten på en utredning være resultater fra en screeningtest, bekymring fra lærer og/eller foresatte, lav skåre på kartleggingsprøver eller lignende. Formålet med screeningtester er å kartlegge elever som sliter med lesing og skriving, for å så raskt komme i gang med målrettede tiltak.

Fagvansketeamet ved Skien kommune (2019) har utarbeidet følgende screening i lesing og skriving for elever fra 3. trinn:

- [Sjekkpunkt Elevens Hefte](#)
- [Sjekkpunkt Lærerens Hefte](#)

Formålet med en diagnostisk test er å bekrefte eller avkrefte en diagnose. I en dysleksiutredning må en diagnostisk test gi svar om elevens lesevanter skyldes dysleksi eller har andre årsaker. En dysleksitest må derfor kartlegge alle de sentrale markørene for dysleksi (se indikatorskjema i Logos) og gi grunnlag for å vurdere om vansken er knyttet til selve avkodingen, eller rammer språket mer generelt. En diagnostisk test må i tillegg innfri krav til normering, validitet og reliabilitet. Logos er en slik diagnostisk test, og inngår derfor i de fleste utredninger av dysleksi.

Logos er en samling av deltester – ikke en test. En utredning er likevel mer enn summen av tester som gjennomføres. Konklusjonen må trekkes av en kompetent, sertifisert fagperson som kan vurdere testresultatene i lys av bakgrunnsinformasjonen. Utredningen vil munne ut i en rapport som nøyaktig beskriver elevens styrker og utfordringer i lesingen, samt skisserer passende tiltak.

Kilde: Dette bør en dysleksiutredning inneholde, Logos-nytt oktober 2021

Konklusjon Logostest

I konklusjonen av Logosrapporten bør en begynne med å si noe om elevens styrker. Gi deretter en vurdering av elevens ordlesingsferdighet og leseflyt. Underbygg vurderingen med å vise til styrker og svakheter i delferdigheter. Sammenlikne evnen til å lese ord opp mot generell språkforståelse, og evnen til å stave. Hold gjerne følgende deltester opp mot hverandre:

Ordlesing, Fonologisk avkoding og Ortografisk gjenkjenning: Gi en samlet vurdering av elevens hovedstrategi og mestringen av denne. Underbygg dette ved vise til resultatene på deltestene. Beskriv hvordan eleven mestrer den avkodingsstrategien som ikke er hovedstrategi.

Fonemsyntese og Fonemanalyse: Resultatene på disse deltestene forteller om elevens fonologiske bevissthet. Sammenhold resultatet med Fonologisk lesing.

Å velge mellom ord og homofont nonord, Ortografisk gjenkjenning og Diktat: Disse deltestene forteller deg noe om elevens ortografiske kunnskap, og om forskjellen mellom gjenkjenning og gjenkalling.

Lese-, Lytte- og Begrepsforståelse: Deltestene sier noe om elevens språkforståelse.

Diskuter eventuell påvirkning fra genetiske og miljømessige faktorer. Pek på spesielle hensyn, som for eksempel tospråklighet eller forekomst av andre diagnoser. Styrker og svakheter i avkodingen kan visualiseres ved hjelp av ordavkodingsmodellen.

Konklusjon:

Konkluder med hensyn til omfanget av lesevanskene, og drøft om vanskene er forenlige med kriteriene for dysleksi. Bruk indikatorskjemaet i vurderingen. Lesevanskene må vurderes i lys av opplæring, læreforutsetninger og effekt av tiltak.

En samlet vurdering gir grunnlag for å konkludere med at eleven *har/ikke har dysleksi.*

Ulike eksempler på konklusjoner:

1. Lese- og skrivevansker, men innfrir ikke kriteriene for diagnose

Eleven har god språkforståelse. Han/hennes hovedstrategi er fonologisk lesing (lydering) og eleven mestrer ordavkodning av korte og lydrette ord. Resultatet på Logos viser at eleven har moderate vansker med fonologisk og ortografisk lesing ved ordavkodning. Ved tekstlesing og rettskriving viser resultatet derimot betydelige vansker. Dette indikerer at eleven mestrer ordavkodning av korte og lydrette ord, men at hun/han strever med å lese aldersadekvat tekst.

Resultatet på kartlegging med Logos kan tyde på at lesevanskene er av generell karakter (skyldes forsinket leseutvikling) da symptomene **pr. i dag ikke er sammenfallende med indikatorene for dysleksi.**

På bakgrunn av vedvarende vansker med lesing til tross for tett oppfølging og tiltak siden..., bør det følges opp med videre kartlegging hvis eleven fortsatt strever med ordavkodning, tekstlesing og rettskriving i overgang til mellomtrinnet/ungdomstrinnet.

2. Lese- og skrivevansker som innfrir kriteriene for dysleksi

Eleven har god språkforståelse. Resultatet på Logos viser at eleven ikke har automatisert bokstavkunnskap og at han/hun har vansker med ordavkodning. Eleven strever med å dra sammen lyder til ord. Når hver bokstav omkodes enkeltvis, uten sammenbinding (syntese) blir lesinga «hakkete». Ord med diftonger og komplekse grafem blir krevende å lese for eleven på grunn av vansker med artikulasjon og usikker bokstavkunnskap. Eleven har fortsatt oppfølging av logoped, og har tilrettelagt leseopplæring ut fra hans/hennes lesenivå. Resultatet viser også vansker med å lytte ut lyder i ord, og si alle lydene i ord. Dette gjenspeiler seg i rettskrivingen hans/hennes. Eleven utelater lyder i ord, og gjør ombyttinger av lyder. Diktaten på Logos ble for krevende for eleven, og ble derfor ikke gjennomført. Dette indikerer at eleven har betydelige rettskrivingsvansker.

Fonologiske vansker er et kjennetegn ved dysleksi. Dette gir seg blant annet utslag i vansker med å lære hvilket bokstavtegn (grafem) som hører til de ulike språklydene (fonem), og vansker med fonemsyntesen som er evnen til å trekke lyder sammen til ord.

Oppsummert viser testresultatet at eleven har betydelige vansker med bokstavkunnskap, ordavkodning og rettskriving som er primære indikatorer for dysleksi. Dette indikerer at hans lese- og skrivevansker er vedvarende til tross for systematiske støttetiltak.

Konklusjon: På bakgrunn av dette blir det vurdert at vanskene er forenelig med dysleksi.

En samlet vurdering gir grunnlag for å konkludere med at eleven har dysleksi.

Eleven vil ha nytte av kompensatoriske hjelpemidler som PC og rettskrivingsprogram, i tillegg til tilrettelagt leseopplæring.

3. Lese- og skrivevansker som innfrir kriteriene for dysleksi

Eleven sin styrke er at hun/hun er pliktoppfyllende og motivert for både å lese og skrive. Hun/han har god språkforståelse og hennes/hans hovedstrategi er fonologisk lesing. Ved tekstlesing er det viktig at vanskegraden er tilpasset elevens lesenivå. Teksten i Logos ble krevende for eleven, og hun/han går tilbake fra å lese lange ord i stavelser, til å lese en og en lyd. Eleven leser med lydrett omkoding og blir unøyaktig ved endelser av ord. Dette gjør at det blir lite flyt i lesinga og at hun/han bruker mye ressurser på selve avkodingen.

Ved rettskriving strever eleven med ikke-lydrette ord, ord med dobbelt konsonant og ord med komplekse grafem. Eleven vil derfor ha nytte av å bruke kompensatoriske hjelpemidler som lese- og skrivestøtte ved bruk av PC.

Konklusjon: Elevens vansker med lesing og skriving er forenlige med kriteriene for dysleksi. Vanskene er vedvarende til tross for intensive tiltak og tilrettelegging i lese- og skriveopplæringa.

En samlet vurdering gir grunnlag for å konkludere med at eleven har dysleksi.

4. Logostesting ved 2. trinn

Ved kartlegging av leseferdighetene hos elever på 2. trinn er ikke hensikten å konkludere om vansken er forenelig med spesifikke lese- og skrivevansker (dysleksi). Målsetningen er heller å avdekke hvilke delferdigheter i leseprosessen som eleven ikke mestrer. Kartleggingens primære hensikt er å danne grunnlag for å sette i verk individuelt tilpassede tiltak. På bakgrunn av testresultatet er det viktig at det jobbes med målrettede tiltak for å fremme elevens leseferdigheter.

Eleven har hatt god nytte av å delta på «Ny start»/intensive tiltak hvor det jobbes systematisk med fonologiske og ortografiske ferdigheter i mindre gruppe. Det anbefales at eleven får et tilrettelagt opplegg i lesing med bakgrunn av testresultatet.

Videre anbefales det å kartlegge elevens lese- og skriveferdigheter med Logos høsten/vinteren... Dette med bakgrunn i behov for tiltak og tilrettelegging, samt vurdere behov for videre utredning med tanke på spesifikke lese- og skrivevansker.

5. Logostest av flerspråklig elev

Eleven har automatisert ordavkoding, men strever med leseflyt ved tekstlesing på grunn av lang tidsbruk. Han/hun leser nøyaktig med lydrett omkoding, og lav skåre for leseforståelse kan indikere at eleven ikke forstår mange av ordene og innholdet i teksten. Hans/hennes evne til å lese ord er god sammenlignet med hans generelle språkforståelse, og evnen til å stave. En sammenfatting av resultatet viser:

Ordlesing, Fonologisk avkoding og Ortografisk gjenkjenning: En samlet vurdering viser at elevens hovedstrategi er ortografisk lesing, men at han/hun strever med nøyaktighet når han/hun skal dra sammen lyder til ord. Lesinga er preget av at han leser med lydrett omkoding.

Fonemsyntese og Fonemanalyse: Resultatet viser at eleven strever med fonemsyntese, men at han/hun mestrer fonemanalyse. Dette er i samsvar med resultatet for fonologisk lesing.

Å velge mellom ord og homofont nonord, Ortografisk gjenkjenning og Diktat: Disse deltestene sier noe om elevens ortografiske kunnskap, og om forskjellen mellom gjenkjenning og gjenkalling. Resultatet viser betydelige vansker med diktat og ingen vansker med å skille mellom ord og homofone nonord og ortografisk gjenkjenning. Dette viser at eleven gjenkjenner ords skrivemåte, men at han/hun strever når han/hun skal skrive ord (gjenkalle) uten støtte.

Lese-, Lytte- og Begrepsforståelse: Deltestene sier noe om elevens språkforståelse. Resultatet viser betydelige vansker med begrepsforståelse og leseforståelse, men ingen vansker med lytteforståelse.

Ifølge skolen strever eleven med å opprettholde oppmerksomhet og konsentrasjon. Dette kan sammen med hans tospråkighet kan ha påvirket resultatet.

Konklusjon: En samlet vurdering gir grunnlag for å konkludere med at eleven ikke har dysleksi, men at han/hun har vansker med språkforståelse. Elevens vansker med lesing og skriving kan knyttes til dette. Det bør vurderes videre om disse vanskene er en følge av hans/hennes tospråkighet, eller om det skyldes språkvansker uavhengig av dette.

6. Logos retest (innfrir ikke kriteriene, men konkluderer med dysleksi)

Eleven sin styrke er hennes innsats og vilje til å arbeide systematisk og målretta med tiltak. Eleven er positiv og arbeider pliktoppfyllende med oppgaver, men hun/han strever med lesing og skriving til tross for intensive tiltak og tilrettelegging siden begynneropplæringa. Lese- og skriveutviklingen er forsinket og hun/han vil ha behov for kompensatoriske hjelpemidler som lese- og skrivestøtte, i tillegg til videre tilrettelegging i overgang til mellomtrinnet.

Ifølge *Faglige retningslinjer for kartlegging, utredning og oppfølging av elever med dysleksi* (Dysleksi Norge, 2017) er indikatorer på dysleksi hos barn på 4.-10. trinn at de:

- a) leser sakte
- b) har problemer med å avkode nye og ukjente ord
- c) har utviklet få ordbilder
- d) gjør mange lesefeil
- e) staver lydrett
- f) har vansker i engelsk (automatisering av gloser, lesing og staving)

Disse indikatorene er i samsvar med eleven sine vansker med lesing og skriving.

Konklusjon: Til tross for at eleven innfrir kun to av fem hovedindikatorer for dysleksi på Logos, indikerer annen kartlegging og vurdering av lese- og skriveferdigheter at hun/han har vansker som er forenelig med diagnosen dysleksi.

En samlet vurdering gir derfor grunnlag for å konkludere med at eleven har dysleksi.

Litteratur

Her er forslag på bøker og hefter om dysleksi/spesifikke lese- og skrivevansker.

Begynneropplæring i lesing – når lesing blir vanskelig (2018)

Hefte fra Dysleksi Norge (Dysleksiforbundet) om teori, kartlegging og tiltak knyttet til fonologisk bevissthet, fonologisk og ortografisk lesestrategi.

Dysleksihåndboka for lærere (2021) av Åsne Midtbø Aas, Universitetsforlaget

Boken gir en oversiktlig og grundig innføring i temaet dysleksi og egner seg godt som et oppslagsverk.

Den interaktive hjernen hos barn og unge (2018) av Anne-Grethe Urnes, Gyldendal forlag

En fag- og lærebok om barns utvikling generelt og ved ulike nevroutviklingsforstyrrelser. Det er spesielt kapittel 27 om Dysleksi som er interessant i denne boken. Fagstoffet er skrevet av Jørgen Frost og Bente E. Hagtvet, og inneholder både teori og tiltak.

Dysleksi fra teori til praksis av T. Høien og I. Lundberg (2012)

Grundig teoribok om dysleksi. Høien står bak dysleksitesten Logos, som brukes for å diagnostisere dysleksi.

Elever med lese- og skrivevansker av Solveig-Alma Halaas Lyster (2012), Cappelen Damm

Om dysleksi og leseforståelsesvansker, hva lærere kan gjøre for å kartlegge elevenes lese- og skriveutvikling, oppdage lese- og skrivevansker og sette i gang relevante tiltak eller forebyggende og tilpasset opplæring. Boka er aktuell for lærerstudenter, lærere, spesialpedagoger og andre som jobber med, eller er opptatt av lese- og skriveopplæring.

Lesekurs i klassen – Håndbok for læreren av Vigdis Refsahl (2021), GAN Aschehoug

Denne boka gir en beskrivelse av innhold og gjennomføring av leskurs i klassen, med forankring i teorier om språk, lesing og læring. Leskurs i klassen passer for alle trinn på barnetrinnet, med tilpasninger til de laveste trinnene og for elever med ulike utfordringer.

Når lesing er vanskelig. Leseopplæring på grunnleggende nivåer for unge og voksne av Vigdis Refsahl (2012), Cappelen Damm

Denne boken presenterer innholdet i kurs som Statped ofte arrangerer om «Helhetslesing». I boken finnes opplegg for grunnleggende leseopplæring tilpasset unge og voksne. Selv om boken handler om unge voksne, gjelder prinsippene også elever som strever med lesing på barnetrinnet.

Språk og leseveiledning – i teori og praksis av Jørgen Frost (2009), Cappelen Damm

Boken har mange nyttige ideer og praktiske opplegg til inspirasjon for alle som arbeider med leseopplæring, i tillegg til teori og forskningsgrunnlag. Frost er veldig opptatt av språklig oppmerksomhet, som er den avgjørende forutsetningen for å utvikle god lese- og skriveferdighet.

Utarbeidet av:

Anita Myren, ressurslærer